

Verslag Duurzaam Ontbijt: Samenwerken voor klimaatrechtvaardigheid

10 december 2025, i.s.m. The Hague Humanity Hub

Zie ook [de slides].

Lennart van der Linde, Duurzaam Den Haag, heet welkom en leidt de bijeenkomst in.

Het Haags klimaatakkoord kent 44 klimaatdeals met medewerking van meer dan 100 organisaties waaronder ook 9 deals met bewonersgroepen. Het akkoord wil bijdragen aan een klimaatneutraal Den Haag in 2030, of zo snel als nog mogelijk is. Om een klimaatneutrale (en veerkrachtige) stad voor elkaar te krijgen is een sterke gemeenschap van gemeenschappen nodig die ook aandacht heeft voor klimaatrechtvaardigheid.

Er spelen een 8-tal principes om gemeenschappen te versterken van lokaal tot internationaal niveau, zoals een gezamenlijk doel en democratische besluitvorming.

Bij de transitie/transformatie naar een nieuw systeem gaat het om verandering op verschillende niveaus, zowel praktisch, als politiek als persoonlijk. Een nieuw, werkend verhaal is belangrijk om het oude, niet meer werkende verhaal los te kunnen laten.

Kees Klomp, Programmamanager Hogeschool Windesheim & auteur Ecoliberalisme

Een vreedzaam revolutionair verhaal!

1. Transitie of systeemverandering.

Transities kunnen evoluerend of door incidenten plaatsvinden. De kans op een soepele transitie waarbij het systeem zich aanpast is kleiner dan door een schok of incident waarbij het tot een plotselinge verandering komt.

Er is een dynamiek tussen een dominantie cultuur en een onderstroom. De onderstroom groeit en bloeit totdat die bovengronds komt en in staat is om de bovenstroom te vervangen. De dominante cultuur gaat nooit weg door het beleefd te vragen. Het systeem wil altijd voortbestaan. Een transitie is geen technocratisch proces, het gaat altijd ook/vooral over mensen. Het gaat over de verschuiving van de publieke opinie.

Het desintegreren van het bestaande systeem is een universeel proces dat altijd plaats vindt. Elk systeem komt op, kent een bloeiperiode en kalft af. Uitdaging is amplitie van het nieuwe systeem. Amplitie: versterken van een proces, een nieuw systeem bouwen.

Dissolutie van systemen: Donella Meadows beschrijft 12 belangrijke hefboomen voor systeemverandering. De belangrijkste hefboom: 'the power to transcend paradigms' is dissolutie. Het huidige materialistische systeem is gebaseerd op het kapitalisme met als bron het individualisme. Individualisme is een groot goed, maar we zijn doorgeslagen. Kees introduceert een nieuw verhaal. Het zou al mooi zijn als twee verhalen naast elkaar kunnen bestaan.

2. Een nieuw verhaal als leidraad.

Het andere verhaal gaat over het intervidu. Organismen bestaan niet autonoom. Alle levensvormen bestaan bij de gratie van andere levensvormen. Ook de natuur. Alles is met elkaar verbonden.

Ecoliberalisme: de meest fundamentele pilaar van het liberalisme is gelijkwaardigheid voor de wet, en niet vrijheid! De grondwet is daarbij belangrijk als fundament maar kent op dit moment ook beperkingen. De grondwet zou moeten gelden voor elke levensvorm, niet alleen voor mensen. Ook voor de natuur. Alleen via ecoliberalisme kan de transitie voor elkaar komen (hoewel Kees openstaat voor alternatieven).

Kapitalisme: moet worden vervangen door commonisme. In theorie zijn er drie allocatiemechanismen: kapitalisme, socialisme, commonisme. Bij de laatste kunnen burgers met elkaar zonder marktsysteem (gebaseerd op schaarste en vernietiging) goederen produceren en consumeren). De goederen worden geproduceerd met een hoger doel, waardoor er veel minder schaarste en vernietiging plaatsvindt. De markt verdwijnt niet volledig, wat ook niet nodig is, maar moet niet alleen dienen voor accumulatie van kapitaal. De mens wordt niet alleen gedreven door nut, eigenbelang, voorspelbaarheid en/of maakbaarheid (zoals bij de homo economicus), de mens is ten diepste een zinzoekend wezen.

Er is een onderscheid tussen behoeften en begeerten. Behoeften zijn natuurlijk en zijn een bevredigbaar gemis, begeerten zijn gecreëerd, en je kunt ze eindeloos aanpraten, b.v. via marketing. Een inschatting tussen behoeften en begeerten: 35% van wat wij produceren/consumeren is een behoefte, de rest is begeerte.

Immaterialisme: gebaseerd op de verdeling in Maslows behoeftenpyramide. Alleen voor de basisbehoeften heb je spullen nodig. Voor de andere behoeften heb je genoeg aan immateriële zaken. Zelfbeheersing is de crux van degrowth. We moeten zien en erkennen dat we ons vaak laten verleiden door materiele zaken om tot immateriële waarden te komen. Als we dat zien kunnen we aan degrowth werken.

Als je dit plaatst in context van systeemverandering, hebben we het volgende te doen:

1. bekritisieren van wat in het bestaande systeem gebeurt
2. loslaten van het bestaande paradigma, niet meer geloven in het bestaande systeem
3. verbeelden hoe het anders kan
4. prefigureren: de beoogde toekomst in het nu voorleven, zodat anderen kunnen volgen

Als we dit doen, kunnen we een systeemverandering creëren. Dit is ook beschreven in twee manifesten die met het verslag en de sheets worden meegestuurd.

Vragen uit de zaal:

1. Hoe definieer je mondiale solidariteit? Het vindt nu plaats op wijk- en dorpsniveau. De bioregio's, plaatsgebonden. Het gaat over autonomisme, samenredzaamheid ipv zelfredzaamheid. Maximale groep om echt bij elkaar te komen of persoonlijk te kennen is 150-500; gemeenschap is plaatsgebonden.
2. Liane: Voedselverbindingsplekken zijn nu al een vorm waarin dit gebeurt.

Joris Wijsmuller, Duurzaam Den Haag

In 2026 starten we een Haags Lab om samen te werken aan klimaatrechtvaardigheid. Duurzaamheid werkt alleen als het eerlijk en sociaal rechtvaardig is. Het gaat over verdeling en erkenning dat er veel verschillende soorten zijn.

We gaan bewoners ondersteunen zelf aan het roer te staan, op het gebied van verdeling, besluitvorming en erkenning. Daarvoor organiseren we verbindingen waarbij we van en met elkaar kennis opdoen en leren.

Dit gaan we doen met een aantal partners in opdracht van Gemeente DH: The Hague Humanity Hub, Universiteit Leiden, gemeente en Duurzaam Den Haag. Daarbij staan bewoners centraal! Specifieke doelgroepen die normaal niet aan bod komen of gezien worden, gaan we daarbij betrekken. Dit doen we o.a. door bijeenkomsten te organiseren in de stad.

Jeroen Laven (gemeente Den Haag): de gemeente wil een inclusieve stad zijn, waarbij iedereen zich welkom en veilig kan voelen in de buitenruimte en kan wonen in duurzame woningen. Veiligheid, zorg, klimaat ... Niet iedereen heeft nu al dezelfde toegang tot klimaatrechtvaardigheid. Daarom vinden we dit belangrijk.

Fatma Aktas (stichting Avrasya): oorspronkelijk is de stichting ontstaan voor vrouwen uit de Kaukasus, Anatolië en de Balkan ten behoeve van integratie en emancipatie. Ze zetten zich in voor vrouwen die de publieke ruimte niet betreden, bijvoorbeeld om de energietransitie dichterbij de burgers te brengen. Ze doen dat door trainingen te geven op het gebied van energie, milieu en verduurzamen; 25 vrouwen zijn inmiddels opgeleid tot energiecoach, om ook analfabeten, digibeten en anderstaligen te bereiken, in de hele stad. Om die rol goed te vervullen moeten ze dicht bij de mensen zijn wat ook toegang biedt tot families en kinderen. Dit lab kan daarbij helpen, samen met stadsoasen en andere plekken waar mensen samenkomen. En coöperatieven oprichten om toegang te geven tot de energietransitie.

Mohammed Bohaloua, Stagehuis in Schilderswijk: het Stagehuis is actief met energiecoaches om woningen te helpen verduurzamen (8.000 woningen bediend ihkv Behaaglijker Wonen project). Het doet dit met jongeren die zijn opgeleid voor de energietransitie en die er ook geld mee verdienen. De uitdaging is om zo'n boodschap van Kees te vertalen naar onze wijk want deze woorden worden daar niet gehoord. Het stagehuis komt achter de voordeur en bereikt bewoners die nooit de gelegenheid hebben gehad om hun stem te laten horen, ook in hun eigen taal. Bewoners hebben in

de Schilderswijk over het algemeen te maken met andersoortige problemen (bv vocht en schimmel) en projecten als deze kunnen daaraan worden gekoppeld. Iedereen moet worden betrokken en niet alleen de usual suspects.

Marija Pop Trajkova en Nadia Sanchez, The Hague Humanity Hub

Klimaatdeal: Haagse gemeenschap vormen rond klimaatrechtvaardigheid. Collectieve actie voor klimaatrechtvaardigheid.

The Hague Humanity Hub is een platform voor changemakers die werken aan vrede recht en maatschappelijke impact. Cross-sectoraal. De Hub heeft 400 leden en 200 organisaties, heel divers.

Klimaat koppelen we aan vrede en recht. Klimaatactie gaat niet alleen over reduceren van emissies, maar ook hoe je dat doet op een rechtvaardige en inclusieve manier. Veel organisaties zijn daarmee bezig en samen willen we onderzoeken hoe we dat kunnen gaan doen.

We leggen een relatie tussen mondiaal en lokaal: lokale keuzes zijn verbonden met mondiale ontwikkelingen. Het Internationaal Gerechtshof heeft bijvoorbeeld een advies uitgebracht dat niet alleen hoeft te gelden voor staten maar ook kan helpen bij concrete lokale beslissingen:

- Het advies kan richting geven aan lokaal beleid over gezondheid, water, voedsel.
- Het Klimaatakkoord kunnen we met het advies vergelijken: gemeenschappelijk is bijv. bescherming van kwetsbare groepen, inclusiviteit en verantwoordelijkheid om nu te handelen.

Samen met een aantal partners hebben we een klimaatdeal gesloten: om te verbinden en samen te werken tussen organisaties op het snijvlak van klimaat en rechtvaardigheid.

Grootste uitdaging: wat betekenen internationale ontwikkelingen en adviezen voor Den Haag en hoe verbind je internationale gemeenschappen met lokale gemeenschappen in Den Haag?

Gerrit Jan van 't Veen en Elly Rijnierse: Haagse Donut Coalitie

Een rechtvaardige economie binnen ecologische grenzen.

De stad is erg verdeeld en heeft moeite om bij elkaar te komen. In Leeuwarden zijn 4.000 - 5.000 man samen gekomen om te vieren dat ze culturele hoofdstad waren geworden. Waar zouden wij als Hagenaren gaan staan? Er is geen voor de hand liggende plek.

Past Den Haag in een donut? Buiten de donut bestaan ecologische grenzen, binnen de donut sociale grenzen. Om in de donut te komen is het volgende nodig:

1. Systeemverandering

2. Betere condities voor veranderaars, er is geen behoefte aan nog meer projecten, maar wel betere condities om b.v. samen te werken
3. Werken vanuit gemeenschappen, van onderaf
4. Iconische opgave, iets wat ons niet scheidt maar juist verbindt. Iets waar we allemaal achter kunnen staan.

En we zijn niet alleen, er zijn honderden steden die hier ook al mee bezig zijn.

Concreet gaan we de volgende dingen doen:

1. de stad voelen
2. acties uitvoeren
3. een netwerk opbouwen
4. de grote opgave begrijpen

Wie kun je in de coalitie verwachten en waarom?

Lokale initiatieven en bewoners: die moeten de coalitie vormen. De bewoners zijn de probleemeigenaar en degenen die verlangen. Verlangensterenging is nodig. Een voorbeeld waarbij dit uitgetoet is Wijk 25 uit Mariahoeve die ook bezig is met commonisme.

Eerstvolgende actie: 24 maart 2026 van 19.00 – 21.00 gaan we dit door-ont-wikkelen; tot die tijd voorbereiding.

Nagesprek panel en publiek

Waar moeten we de komende jaren aan werken om de gemeenschap van gemeenschappen vorm te geven?

- Vraag: Welke vormen van meent-economie (Land van Ons, energie-/woon-coöperaties) zijn nodig om te versnellen? Zijn dat de versnellers? Paulien: Land van Ons is goed voorbeeld dat we nu internationaal proberen te maken. Joris: als je het in DH wilt, denk dan ook aan voedselverbindingen en andere plekken zoals Jacobahof, Stagehuis, etc. te ondersteunen. Er is geld nodig om daar te versnellen. Dat kan dus lokaal. Gerrit Jan: start dan een fonds om het met meerdere ondernemers te doen.
- Als je een groen bolletje bent (in het plaatje van Kees)? Hoe kun je groter worden? Elly: We worden op dit moment door grote partijen leeggetrokken met data. Je moet zelf eigenaar worden van je data via data-rentmeesterschap. Kees: je moet denken in plaatsen/plekken. Via plekken kun je de economie anders bekijken. Een voorbeeld is de Rotterdamse haven: daar werken 100.000 mensen, in 1.000 bedrijven; daarachter zitten 5 investeringsfondsen; die willen waarde uit het systeem extraheren maar dat helpt niet om gemeenschappen te vormen. Je moet teruggaan naar de basis van economie: het gaat over goederen en mensen. Hoe houd je het in Den Haag? Hoe kun je het lokaal organiseren? Daar kun je nu al

beslissingen over nemen. Geld in de gemeenschap houden en soevereiniteit houden. Wonen en grond zijn essentieel, maar ook gevoelig voor speculatie, dus je moet goed nadenken over de risico's.

- Vraag: Warm in de Wijk wil een eigen warmtenet in de Vruchtenbuurt. We zoeken een duurzame warmtebron. Waar we tegenaan lopen: er is nog steeds subsidie voor warmtepompen. We worden op die manier tegengewerkt omdat bewoners met een warmtepomp niet meer bij het warmtenet aansluiten. Hoe kunnen we bottom-up versnellen? Kees: belangrijk om te beseffen dat het systeem zich wil handhaven. Het systeem moet niet meer om je heen kunnen. Dus schaal krijgen en een gemeenschap van gemeenschappen vormen (samenwerken) om niet het wiel opnieuw te hoeven uitvinden. Die 1½ miljoen actieven in (onderstroom-) gemeenschappen in Nederland tot één (bovenstroom-) gemeenschap vormen. Gerrit Jan: er zijn veel concurrerende onderstromen, niet één. En dat is ook goed. Je moet naar een wereldbeeld waarin je moet willen winnen, niet concurrerend, wel competitief. Het gaat om win-win. Elly: 10 dec is internationale dag van rechten van de mens. We willen de vrede winnen.
- Marianne: lichamelijkeheid is ook van belang; verbinding tussen hoofd en lichaam. Als we angstig zijn kunnen we niet verbinden, met ons eigen gevoel en met elkaar.
- Gemeenschap en verbinden: ook via religie? Hans van Geloven in Groen: er zijn talloze culturen waarin individualisme geen rol speelt. Je moet verschillende duidingen naast elkaar accepteren. Hoe kom je in contact met groepen die zich niet betrokken voelen of weerstand voelen? Welke rol voor kleinschalige dialoog op wijkniveau? Binnen de kerken/religies gebeurt dat oecumenisch waarin recht wordt gedaan aan de afzonderlijke gemeenschappen die oplossingen proberen te vinden voor wat zij problematisch vinden. En dat kan voor elke groep anders zijn.

Afsluiting: we gaan door met nieuwe gemeenschappen betrekken bij de gemeenschap rond het Klimaatakkoord, gericht op klimaatrechtvaardigheid, systeemtransformatie en een economie die werkt voor iedereen, onder meer via vervolgbijeenkomsten in wijken, waaraan iedereen vanuit eigen rol en kracht een bijdrage kan leveren. Suggesties voor nieuwe samenwerkingen zijn welkom!